

Тягло О. В.,
професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ,
доктор філософських наук, професор

Мовна проблема в контексті соборності України¹

З часів Петра I українська мова у Російській імперії або просто заперечувалась, або обмежувалась у вжитку з метою повної і остаточної асиміляції українства. Досить згадати сумнозвісний циркуляр царського міністра внутрішніх справ П. О. Валуєва від 20 липня 1863 року, в якому проблема української мови була «розв'язана» сумнозвісною фразою: «Ніякої окремої малоросійської мови не було, нема й бути не може». Завдяки такому ставленню і відповідним заходам українська мова коли не зникла, то була принижена до рівня простонародної говірки. Їй були закриті шляхи до високих сфер культури і науки, щоб забезпечити там повне домінування усього російського.

За радянських часів українська мова юридично не утискалась, але фактично вона знов-таки принижувалась і обмежувалась – чи то через фізичне знищення національної еліти або систематичне «висмоктування» її перспективних представників до Москви, чи то через оприлюднення важливих інформаційних ресурсів тільки російською або потурання звільненню школярів від вивчення рідної мови «на прохання батьків». ¹ Як «засіб міжнаціонального спілкування, що розширює доступ до досягнень науки, культури, техніки, вітчизняної і світової культури» російська підносилась – і реально цінувалась – вище за українську безвідносно до офіційного проголошення вільного розвитку та рівноправного використання усіма громадянами СРСР рідних мов.

Через зазначені обставини на момент створення незалежної української держави у 1991 році українська і російська мови були рівноправними лише формально, а фактично на більшій частині території країни, особливо на Сході та Півдні, превалювала російська. Нею зазвичай спілкувалися росіяни, інші національні меншини і російськомовні українці. Значна частина українського етносу належала до білінгвів, тобто мала, так би мовити, подвійну мовну лояльність. Ситуація двомовності, яка за

¹ Після кількарічного періоду «українізації» українська інтелігенція на початку 30-х років зазнала дошкульних ударів з боку сталінського режиму. За деякими підрахунками, з 240 українських письменників тоді «зникло» 200. Із 85 вчених-мовознавців було «ліквідовано» 62. Оголошували шпигунами, заарештовували й знищували філософів, художників, редакторів. Див. докладніше: Субтельний О. Україна: Історія. – Київ : Либідь, 1991. – С. 364-365.

зазначених умов означала збереження переваги російської, була закріплена в ухваленому в 1989 році законі «Про мови в Українській РСР». Він втратив силу лише у 2012 році, поступившись місцем скандальному закону «Про засади державної мовної політики».² Хоча цей останній, відомий ще як «закон Ківалова-Колесніченка», не тільки жодним чином не сприяв виправленню мовної ситуації, а й став одним з чинників роздмухування відцентрових процесів у країні, він залишається чинним дотепер.

Але справа не тільки у недосконалому мовному законодавстві, а й у, наприклад, слабкості цілеспрямованої державної підтримки заходів з відродження національної видавничої галузі. Потік найрізноманітнішої друкованої продукції північного сусіда, досить часто ворожий культурі, національній свідомості чи європейським прагненням українців, до останнього часу не припиняється. Тож кроком у правильному напрямку видається ухвалення Верховною Радою і підписання Президентом України у грудні 2016 року закону «Про внесення змін до деяких законів України щодо обмеження доступу на український ринок іноземної друкованої продукції антиукраїнського змісту». Проте слід визнати, що механічне зречення російської мови чи, там більше, її утиск на теренах України не припустимі.

Крім національних, існують і певні міжнародні норми та інституції, які спрямовують і контролюють шляхи розв'язання мовної проблеми у тій чи іншій країні. Наприклад, вступивши до Ради Європи, Україна взяла на себе зобов'язання щодо виконання Європейської хартії регіональних мов або мов меншин. За цим документом, держави мають усувати будь-які необґрунтовані розрізнення, обмеження або переваги, пов'язані з використанням регіональних мов або мов меншин.

Російська мова – це витвір не Володимира Володимировича Путіна і Володимира Вольфовича Жириновського, а Олександра Сергійовича Пушкіна і Миколи Васильовича Гоголя, Володимира Івановича Даля, Льва Миколайовича Толстого, Михайла Афанасійовича Булгакова... Нею спілкувалися і писали Григорій Савович Сковорода, Тарас Григорович Шевченко, Іван Якович Франко, Михайло Сергійович Грушевський... І сьогодні нею розмовляє частина військових, які, не шкодуючи своєї крові й життя, захищають незалежність і соборність України.

Російська мова залишається духовним скарбом, інформаційним ресурсом і засобом комунікації світового значення, самовільно відмовлятися від якого було б вкрай нерозсудливо. Зрештою хіба невмируща валуєвська політика Російської імперії дає право діяти стосовно російської мови у незалежній соборній Україні XXI століття так само ганебно?!

² Просування цього закону у Верховній Раді України супроводжувалось низкою суттєвих порушень. Саме після ухвалення його у другому читанні покійний нині нардеп М. В. Чечетов висловив «крилату фразу»: «Мы их развели, как котят».